

19. Там само.
20. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 12, арк. 111.
21. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 10, арк. 1.
22. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 26, арк. 13-15 зв, 20-21, 24-30.
23. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 13, арк. 8.
24. Там само, арк. 22.
25. Там само, арк. 60.
26. Там само, арк. 15, 29, 37, 38, 41, 48, 51, 52, 55, 94, 96, 97.
27. Народня воля. – 1917. – 20 грудня.
28. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 26, арк. 16 зв.
29. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 13, арк. 106.
30. Там само, арк. 110.
31. Там само, арк. 132-132а.
32. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 53, арк. 39.
33. Там само, арк. 40.
34. ЦДАВО, ф. 1160, оп. 1, спр. 1, арк. 10а, 20, 30б, 62в, 62д, 69в.
35. Робітничка газета. – 1918. – 11 квітня.
36. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 30, арк. 78.

Аннотація

В статті автор порівнює та сопоставляє замисли та плани, а також видення известного польского деятеля Ю. Пілсудського относительно будущего України и ее взаимоотношений с Польшей с реализованой действительностью.

Коляда І.

“УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ” В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. ТА ФЕДЕРАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

ХІХ ст. відзначено національним відродженням у народів Центрально – Східної Європи, яке не оминуло і українського народу, який впродовж століть зазнав асиміляційних процесів.

“Протягом ХІХ ст., яке було періодом національного відродження, українське суспільство можна розглядати як недорозвинене аграрне суспільство, поділене між двома багатонаціональними імперіями – Росією та Австрією. Жодна українська земля не користувалася адміністративною або політичною автономією, і тільки певні групи зберігали пам’ять про самоуправління, яке, здавалося, ніяк неможливо було відновити в імперських умовах. Тому ідея української самобутності, як зазначає П. Магочий, не могла уціліти самим тільки продовженням якоїсь давньої політичної традиції. Треба було знайти щось нове. Такий новий каталізатор знайдено. Прийшов він з-поза України. Це був націоналізм” [1].

“Впродовж ХІХ ст., а особливо другої його половини, зауважує Б. Андерсон, філологічно-лексикографічна революція й піднесення внутрішньо - європейських національних рухів, самих по собі продуктів не лише капіталізму, але й елефантіазу династичних держав, творили все більш культурні, а отже й політичні проблеми для багатьох династичних правителів. Адже, як ми бачили, фундаментальна легітимність більшості з цих династій зовсім не була пов’язана з національним питанням. Романови панували над татарами й латишами, німцями й вірменами, росіянами й фінами. Габсбурги височили над мадярами й хорватами, словаками й італійцями, українцями й австрійськими німцями...” [2].

Вирішення протиріччя між національним почуттям та існуючою політичною реальністю – імперією, з її все більшим ухилом до бюрократизації та лінгвістичної стандартизації, вимагало від української інтелектуальної еліти наукового обґрунтування ідеї компромісної політичної форми. Такою компромісною ідеєю був федералізм. Саме ідея федералізму, що стала пануючою в середовищі інтелектуальної еліти з першої половини ХІХ ст. продовжувала домінувати і на початку ХХ ст. Це чітко відображено в Першому, Другому та Третьому універсалах Української Центральної ради. З огляду на те, що ідеї федералізму стала атрибутом суспільно-політичного життя в сучасній Україні актуальність теми “Українське питання” в другій половині ХІХ ст. та федералізм Української Центральної ради не втрачається й сьогодні.

Науковою новизною нашого дослідження є аналіз проблеми вирішення “українського питання” з точки зору континуїтету ідеї федералізму в національній інтелектуальній традиції ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Проблеми вирішення “українського питання” в другій половині ХІХ ст. – поч. ХХ ст. та федералізму Української Центральної ради були присвячені дослідження таких вчених: П. Магочий, І. Лисяк-

Рудницького, О. Реєнта, В. Ткаченка, В. Верстюка, Д. Бондаренка, Ю. Пінчука, А. Катренка, В. Солдатенка та ін.

Хоч витоки федералістичної концепції облаштування України сягають ще першої половини XIX ст. – діяльності Товариства з'єднаних слов'ян та програмних документів Кирило-Мефодіївського братства, проте своє класичне теоретичне обґрунтування ідеї федералізму здобули в працях ідеологів українського руху в другій половині XIX ст.

Важливе значення в становленні ідеї федералізму мали науково-публіцистичні роботи М. Костомарова. Так, у статті “Мысли о федеративном начале древней Руси” М. Костомаров, досліджуючи генезу державного устрою на Русі, зазначав, що «коренной зачин русского государственного строя шел двумя путями: с одной стороны, к сложению всей Русской Земли в единое государственное тело, а с другой – к образованию в нем политических обществ, которые, сохраняя каждое свою самобытность, не теряли между собою связи и единства, выражаемого их совокупностью» [3]. Таке амбівалентне бачення М. Костомаровим тенденцій політичного розвитку Русі, правонаступницею якої на той час виступала Російська імперія, на наш погляд, багато в чому пояснює його погляд на необхідність політичного реформування самодержавства на засадах федералізму. Федерація для державності Давньої Русі, на думку М. Костомарова, “...была формою, в которую она начинала обличаться. Вся история Руси удельного уклада есть постепенное развитие федеративного начала, но в месте с тем и борьба его с началом единодержавия” [4].

Таким чином, політичним ідеалом Російської імперії М. Костомаров вважав перетворення її на федеративний союз, органічність якого для політичної системи імперії він доводив у своїй статті.

“... людині завжди здається бажаним те майбутнє, в котрому її нація продовжує жити”, – зауважував Х. Ортега-і-Гасет [5]. З ідеєю федералізму М. Костомаров пов'язував і перспективи національного розвитку українського народу. Ось, що він писав у статті “Украина”, анонімно опублікованій в “Колоколе” О. Герцена: “в будущем славянском союзе...наша Южная Русь должна составить отдельное, гражданское поле на всем пространстве, где народ говорит южнорусским языком”. Скінчувалась вона так: “Пусть же не великороссы, ни поляки не называют своими земли, заселенные нашим народом” [6].

Отже, принципи демократичного федералізму, посідаючи провідне місце в історіографічній спадщині М. Костомарова, протистояли офіційним схемам російської історії. Костомарівський федералізм в умовах самодержавства, безперечно, на думку українського дослідника-історика Ю. Пінчука, був революційною ідеєю суспільно-політичної думки у другій половині XIX ст. [7].

Важливим етапом у розвитку федералістичної концепції в українському русі є теоретичний доробок М. П. Драгоманова, який став однією з ідеологічних доктрин політичних партій початку XX ст. Розв'язання національних проблем Російської імперії, зокрема, й “українського питання”, М. Драгоманов вбачав у введенні федеративного устрою. Вчений зазначає, що “українцям замість того, щоб рватися зложити свою державу або які-небудь дуалізми, напр., як угорський в цесарщині, ліпше старатись розбавляти усяку державну силу й прямувати до волі краювої й громадської вкупі з усіма іншими країнами й громадами. От через те українцям найліпше виступати з думками не стільки національними, скільки автономними й федеральними, до котрих і пристане завше багато людей і з других країв і пород. В кінці всього тільки автономія самих дрібних куп людських може помирити всі теперішні сварки між породами людськими. Ми, напр., стоїмо за волю нашої породи, але ж ми думаємо, що було б не по правді, якби ми взяли по шнуру одбили ту межу, в котрій більша частина людей нашої породи, та й гнітили на менші частини або й на купки людей чужої породи, примушуючи їх становитись нашими, – так, як це робиться скрізь не тільки по державах, напр., як у французів, німців, москалів, угрів, поляків, а й по таких країнах, як наша, котрі ледве самі вибиваються з-під чужої неволі, напр., як у сербів, болгар і т. і. По нашій думці, кожна громада, кожне навіть товариство чужої нам породи, коли воно сидить і серед українських громад, мусить бути вільним зостатись таким, яким воно хоче. Самим же українським громадам далеко корисніше тепер же почати добиватись якнайбільшої своєї волі, ніж пориватись здобути для України більше чи менше централізовані осібні державні порядки. Добиватись такої своєї волі громадівської й крайової (напр., навіть повітової й губернської) для України, напр. в Росії, ми думаем, що буде й розумно й корисно, бо по такій дорозі українці підуть не самі, а вкупі з федералістами й з других пород і до них пристане навіть чимало людей і з самої державної породи московської” [8].

Отже, в політична програма М. Драгоманова передбачала федералізацію імперії Романових та Габсбургів як політичну мету українського руху та засіб вирішення “українського питання”. Тому ідея федералізму стала основним імперативом для українських політиків початку XX ст.

Таке домінування федералізму як політичного імперативу ми можемо спостерігати на прикладі “Програмових засад “Братства Тарасівців””, в яких зазначалось, що “ми бажаємо такої відміни сьогочасних обставин, щоб при ній був можливий вільний розвій і цілковите вдоволення усім моральним, просвітним, соціальним і політичним потребам Українського народу ... Через се ми маємо бути цілковитими прихильниками до федеративного ладу в тих державах, з якими з'єднана українська земля” [9]. Крім “Братства тарасівців”, федералізм як інструмент достатній для вирішення “українського питання” передбачали програми більшості політичних партій України на початку XX ст.

Більш того ідея федералізму домінувала в настроях української інтелігенції й після падіння самодержавства в Росії у 1917 р. Про це засвідчують тексти перших трьох Універсалів Української

Центральної ради. Так, в Першому Універсалі Української Центральної ради зазначалось, що Україна “не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям” [10]. Аналогічні ідеї висловлено і в Другому Універсалі Української Центральної ради, в якому, зокрема, зазначалось, що “ми Центральна Українська Рада, стоячи, як все, за тим, щоб не відривати України від Росії та щоб разом з усіма її народами змагати до піднесення й розвитку цілої Росії та до єдності її демократичних сил ... ” [11]. Третій Універсал Української Центральної ради також проголошував, що «не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів” [12].

Причини гегемонії ідеї федералізму, на думку В. Ткаченко, мали глибинні історичні підстави. “По-перше, Україна входила до складу Росії вже близько 250 р., що спричинило їхній помітний матеріальний і психологічний зв'язок. Українці не відчували себе чужинцями в імперії, у розбудову якої зробили чималий внесок і з допомогою розв'язали низку геополітичних проблем, об'єднавши переважну більшість українських земель. По-друге, перебуваючи під впливом російської імперської цивілізації, українці не ставали росіянами в етнічному розумінні. Демонструючи час від часу досить сильні відчуття окремішності культури та політичної традиції” [13].

Якщо розглядати федералізм в контексті запропонованої П. Магочим конструкції “історії конфлікту між структурою численних культурних і національних лояльностей, з одного боку, і структурою взаємовиключних свідомостей – з другого” [14], то федералізм політичних сил українського руху, на наш погляд, постає компромісною теоретичною побудовою між ними.

Таким чином, розвиток українського руху в другій половині XIX ст. відзначений процесом становлення національної ідеї, яка знайшла своє втілення в концепті федералізму, що мав вирішити протиріччя між тогочасним національним самоусвідомленням українців та політичними реаліями – імперіями, які поділяли український етнічний простір. Ідеологія федералізму сповідувалась українськими політичними лідерами і на початковому етапі Української національно – демократичної революції 1917 – 1921 рр. І тому федералістичний концепт як метод вирішення “українського питання” постав в трьох Універсалах Української Центральної ради. Причиною такої орієнтації діячів Української Центральної ради на федералізм пояснюється пануванням цієї ідеї довгий час в українській інтелектуальній традиції з другої половини XIX ст., що засвідчувало про ідеологічну інертність українського політикуму. Відмовитись від неї вони змогли лише в екстремальних умовах протистояння національної та соціальної складових Української революції, проголосивши незалежність України в Четвертому Універсалі Української Центральної ради.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Магочий П.* Українське національне відродження. Нова аналітична структура. // Український історичний журнал. – К., 1991. – № 3. – С. 98.
2. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К., 2001. – С. 109.
3. *Костомаров Н.* Мысли о федеративном начале древней Руси. // Основа. – Санкт-Петербург, 1861. – № 5. – С. 8
4. Там само. – С. 158.
5. *Ортега-И-Гасет Х.* Восстание мас. – М., 2003. – С. 166.
6. Колокол. 1860 г. 15 января. Л. 61. – С. 499-503.
7. *Пінчук Ю.* Микола Іванович Костомаров. – К., 1992. – С. 6.
8. *Драгоманов М.* “Передне слово” [до “Громади” 1878 р.]. // Вибране. – К., 1991. – С. 320-321.
9. З програмових засад “Братства тарасівців” (1893 р.) // Хрестоматія з історії України. – К., 1996. – С. 165.
9. З Першого Універсалу Української Центральної ради (червень 1917) // Хрестоматія з історії України. – К., 1996. – С. 200.
10. З Другого Універсалу Української Центральної ради (липень 1917) // Хрестоматія з історії України. – К., 1996. – С. 203.
11. З Третього універсалу української Центральної ради (листопад 1917) // Хрестоматія з історії України. – К., 1996. – С. 213.
12. *Кремень В., Ткаченко В.* Україна: шлях до себе. Проблема суспільної трансформації. – К., 1999. – С. 105.
13. *Магочий П.* Вказ. праця. – С. 98.